

ACC. N:R M. 13778: 1-7.

Landskap: Skåne Upptecknare: P. Hansson, Asperöds
Härad: Fåres Berättare: _____
Socken: Asperöds Vamstaad Berättarens yrke: _____
Uppteckningsår: 1954 Född år _____ i _____

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

När den nya tiden kom till bygden. sid. 1-7.

Luv 59
" 73

(Pristäol. v
Ystad's Alle
Manda 14/11
1953.)

Skriv endast på denna sida

Insänt av

Fr. Hansen
Asperöd.När den nya tiden kom till bygden.

Insändaren av nedanstående föddes år 1888 å Gamla Esperöd. Detta meddelas eftersom det uttalats en önskan om tid och plats beträffande vad man själv minns eller hört av andra personer. Det är väl i alla fall så, att det man själv varit med om i barnåren etsar sig starkast i minnet. Gamla Esperöd, eller Esperöds säteri, i Ingelstads härad är beläget nära gränsen till Färs och tillhör Esperöds Gård, som således har jordområden i två härader och tre socknar. Jag hoppade in i Färs vid åtta års ålder. Vi flyttade nämligen till en 18-tunnlands-egendom, som inköpts i slutet av 1800-talet. Trakten just här omkring benämnes egentligen sedan gammalt Östra Björkeröd, fast sannolikt heter Asperöd efter järnvägsstationen, som fick namnet efter Esperöds Gård. Gården har som väl är rättighet att stava med E. Frans Isac Bergman köpte Esperöds säteri med stora områden på 1860-talet och började odla de stenrika markerna. De väldiga sten-samlingarna - 6-8 meter breda och flera kilometer långa - vittnar om ledarens och hans folks odlingsbragd. Byggnader uppfördes där gården nu är belägen, däribland ett större bränneri, som hölls i gång året runt. Corps de logi, en trevlig byggnad i nyare slottsstil, uppfördes några år senare och så var Bergman verden en storpatron. I bygden kallades han kort och gott "Patronen", annars var det patron Bergman på Esperöd. Hans namn var känt vida omkring. Karl Johansson, född 1885, kan upplysa om att han hade 67 öre om dagen, då han började vid gården i 12 årsåldern, som ökades till 85, då han blev mera vuxen. Sedan 1 krona och ännu senare 1.50. Hans morbröder, som var med som "helkarlar" vid odlingens början, hade också 67 öre om dagen. Bröderna hette Per och Karl Persson. De voro på sin tid mästare i att sätta skyhöga vävformade sädes och halmstackar. Kvinnorn hade samma avlöning som ynglingar. Det fanns oxar på lantbruket men även hästar i stort antal 22 par som emellertid i stor utsträckning ombesörjde transporter till och från gården i synnerhet innan Ystad-Eslövs järnväg tillkom. Med tiden uppgick antalet mjölkande kor till omkring 600, som drack en väldig massa dränk från bränneriet. De inköptes av Rasmus Hansen, som förestod ladugårdar och mejeri. Konstgödsel fanns ej vid denna tid men en massa naturgödsel och genom ångkraft och långa hopskruvade järnrör leddes urin och gödselvatten ut på åkrarna, som härigenom kunde ge väldiga skördar och en myckenhet gräs. Det fanns knappast maskiner på Bergmans tid. Man förvånar sig emellertid över att det fanns att få från England två stora tröskor och en jättelekomobil "Marshall" som av Bergman importerades. Jag minns detta tröskesätt som var i bruk in på 1900-talet. Halmpress fanns emellertid ej på den tiden utan försvarliga halmbyror måste bäras på ryggen. Bergmans fotografi hänger försterat på Esperöds Gård ovan framlidna godsägare P. Anderssens många priser för häst- och svinavel samt potatisodling.

I slutet av 18- och början på 1900-talet kom självavläggare och slättermaskiner i bruk, "Kallinge" och "Deering". All säd måste emellertid fortfarande bindas för hand. Dessa maskiner kom att ersätta många mans arbete med lien.

Jag köpte för 25 år sedan ett hjul av en sådan kasserad avläggare, som uppurit bordet och lät omsida det till ett "rullebörshjul". Trävirket är slut men hjulet är kvar, minnande om de roliga vingarna, som fanns på dessa maskiner.

Det var de större gårdarna som gick före. Om de mindre hade "klösar" med spets, hade de större tyngre sådana och med s.k. gåsfötter som kunde förstöra ogräset och bättre uppluckra jorden. Konstgödsel började användas mera vid 1900-talets ingång. Man måste emellertid använda säkerar och så för hand. Skada att inte Ysta-gödnings-spridare redan då fanns, men bättre sent än aldrig. Så småningom började även mindre gårdar skaffa bättre redskap och någon maskin. Mäckelsemaskiner med hjul tillkom i stället för endast med kniv eller liknande av en lie, som lyftes upp och trycktes ner för hand. Hästräfsor började komma i bruk, även om de inte voro självavläggande medels ett tryck av foten, vadsåningsmaskiner, självbindare började inköpas, men man var i regel två t.o.m. tre om samma maskin. Men efter hand ville man själv bli ägare till dessa.

Tröskbolag bildades så småningom men numera finns även privata tröskägare, som ombesörjer tröskningen, och som bekant har stora maskintationer uppstått. De sista tio åren har en massa gummi-hjulsvagnar kommit i bruk. Rakterer har blivit allt vanligare och särskilt de sista tre åren inköpts i tuental.

Jag minns torv- och hörgille år 1896. Majsjungande och yårsskjutning stod i sitt fler vid samma tid och inmet 1910 och ävens senare ast inte i samma utsträckning. År 1900 gick jag som pojke och bjöd till dans på egen. Det fanns även en mindre danssalong eller "sal" som den kallades, en mindre träbyggnad med ägaren och hans familj i orkestern. Inträdet var 75 öre för herre och 25 för dam vari ingick fri dans för hela kvällen. Lemonad fanns att köpa för de törstiga. Sedan bildades ungdomsföreningar ute i bygderna. Så långt tillbaka som 1898 minns jag någon mindre cirkus, vars ankomst man emötsåg med spänning. Jacobi och cirkus Berni kom och hade föreställning i sal eller tält. Den sistnämnda, en familjecirkus, slog upp sitt tält, satte upp affischer och så en kväll började musiken, bestående av ett posetiv och trumslagare, att spela. Direktör Berni medförde sina två hästar, varav den ene kunde säga vad klockan var. Direktören räknade högt och hästen nickade en, två, tre tills Berni med eftertryck sade tio, ja, icke sant, varpå hästen upphörde att nicka. Sen gjorde man trapets- och andra konster, dottern och sönerna stående på varandras axlar med den yngsta överst, 14-åriga Hultimus, som mest beundrades av oss pojkar, då vi lyckades komma till tals med honom om deras levnadsvaner, träning m.m. Ja, nu har vi Hagenbeck, Zoo, Furuvik m.fl. men Bernis voro duktiga och vi hade lika roligt på deras föreställning. Kommunikatiönerna har gjort att landsbygden har kommit i kontakt med städerna, t.ex. vad gäller teaternöjen m.m. För 40-50 år sedan var det bara enstaka familjer som tog sig för att resa in till Ystads teater i samband med extratåg någon gång. Rösiö- och Dalaskolerna voro pionjärer i lantbruksundervisningens tjänst.

Det var väl omkring 1906 som jag och en kamrat reste på en avslutningsfest på Dala vid Askeröd och hörde flera föredrag av vår framstående talare direktör Nils Larsson. Bl.a. framhölls gödselvårdens betydelse, därför var flaggan topp på gödselstaden. Folkhög- och lantmannaskolor bildades och S.L.U.-föreningar uppstod, som bl.a. festrät goda talare. Det hade väl varit svårt för 40 år sen att å fram en ung man, som ogenerat enkelt och felfritt kunde hälsa ~~statens~~ statsrådet von Heland välkommen till maskinutställningen i Tomelilla. Och det hade nog ått för sig att hälsat själve kungen välkommen. S.L.U. ordnar nu själv teaterreser illi Malmö, har egna amatörsällskap och förmedlar teaterföreställningar ute i bygderna.

Byggnaderna har förbättrats mycket de senare åren. Man ser inte till dubbeldörrar som ingång till bestaden eller lergolv i rummen. I stallarna finns kanske ännu någon med stensättning i bås och gångar. Man hade i vissa fall stamad lera framemot federbordet, något som för övrigt inte var det sämså i jämförelse med den hårda cementen. För att nämna något mer om bestäder och interiörer å förändras det till det bättre i synnerhet då yngre folk tillträder såväl lantbruk som andra fastigheter. Man ser nu ofta valv mellan rummen, så dessa bilda ett ~~helt~~ helt, deck med två sorters möblemang - en ganska vällyckad "uppfinning".

De senaste 30 åren har takbeläggningen blivit bättre. Förutom att man återgått illi tegel användes eternit i stor utsträckning, ävensom plåt. Visserligen täckes det med halm 1953 men då mestadels av en mer eller mindre rik stadsbo, som köpt tt terp i en skogstrakt och vill leva vildmarksliv några veckor. Köken moderniseras numera med rostfritt och praktisk inredning, vattenledning med hydrofer o.dyl. Även om mycket återstår beträffande stallar, uthus såväl som boningshus - man sitter ju med olika resurser - kan man få se gårdar i Ö. Färs och annerstädes, som re verkliga mönsterjordbruk.

Omkring år 1900 kostade en bra kalvke av blandad ras 150-175 kronor i enstaka fall någon tia mer. Låga priser har däremellan även sedan förekommit, ~~men~~ tills vi nu nått den högkonjunktur, som hållit sig ganska jämna de sista åren.

I slutet av 1800- och början på 1900-talet kom andelsmejerier till stånd. Man läser på en trevlig skylt: "Vanstad m.fl. byars andelsmejeri". Föreningen bildades 1893. Dessförinnan fanns herrgårdsmejerier och privata uppköpsmejerier. Nötkreatursavåln och mjölkproduktionen börjar på allvar komma igång även hos mindre och medelstora jordbruk. Import av bra djur och målredvetet arbete på sådana gårdar som Näsbyholm, Belteberga m.fl. gjorde att förämliga besättningar kom till stånd. ~~Framstående~~ ^{Framsynta} innehavare av mindre jordbruk vågar sig på att köpa djur från sådana gårdar för att få fram en bra stam, och de företagsamma bildade tjurföreningar. Numera finns det mindre besättningar som ligger högst uppe i produktion. De större gårdarna började med kontrollsystem omkr. 1905 - någon kanske ^{Lidigare} ~~senare~~, och efter kom mindre som bildade föreningar.

F.N. siktar man gärna efter djur med hög fetthalt.

För lantbruket i sin helhet kan man säga att vitbetsodlingen i Malmöhus och potatisodlingen i Kristianstads län spelat och fortfarande spelar en stor roll. Något som bidragit till lantbrukets uppsving är lantbruksmöten och utställningar. 1893 hölls en utställning i Ystad. Jag var som pojke med om ett lantbruksmöte i Sjöbo, Färsmetropolen. Detta hölls ett stycke från samhället på en plats ~~benämnd~~ ^{benämnd} Djupadal år 1896. Nästa gång jag var med var i juni 1903, då lantbruksmöte hölls i Brösarp - Albo härad. Vi delade upp oss på hästskjutsar och som vår egen blev fulltecknad med mera vuxet folk, fick jag åka med en patron Ryberg, Boaröd i dennes lilla pennyvagn. Vi rastade ett slag i Tranås men därifrån är långt till Brösarp. Man körde flera mil med häst och vagn på den tiden. Slutligen närmar vi oss Brösarp i spänd förväntan. På backkrönet från Eljarödshället fick man syn på byn med kyrkan - ett vackert panorama. Sedan vek vi av till vänster i byn och ännu lägre ned öppnade sig utställningsfältet på ett slättland invid den vackra Brösarpsgården, intill Verkeån. Johan Arvidsson, Solhällan, Brösarp, 77 år berättar: - Vi fick pris för kor och kvigor från Trulsbo gård. Jag var själv med och körde ner tröscher och lokomobiler till utställningsområdet - Munktells, Eskilstuna, Thermenius, Hallsberg. Här kan anmärkas att lokomobilerna sedan blev självtransportabla och således själv kunde draga trösksätt och tross, så att de arma hästarna slapp detta slavgöra. I samband med lantbruksmötet hade även hästkapplöpning anordnats.

1905 var utställning anordnad i Ystad. Det regnade hela dagen men kammarherre Haffner, Brodda sade i sitt hälsningstal: -Vädret är det bästa - för grödan. - Man ville räcka landshövding Thörnerhjelm ett paraply, men denne svarade: - Behövs inte, jag har en gammal hatt.- Damerna hade börjat använda vita skor, men dessa voro svartbrokiga bortåt eftermiddagen. Denna utställning hölls på Gamla cirkusplatsen, där Sporthallen numera är belägen.

Mjölkningsstävlingar började anordnas omkr. 1905.

För Färs härad på Övedsklester, där man fick mottaga priset ur Friherre H.O. Ramels hand. Sedan tävlades 1908 på lantbruksmötet i Eslöv, där förutom penningpris utdelades diplom med Nils Trolles och G. Leufvens namnteckningar. Att man fick lära sig mjölka tidigt berodde delvis på att min far bedrev kreaturshandel huvudsakligen med livdjur, och då leveranser till mellersta Sverige förekom, måste de djur som kalvade under ~~vägen~~ transporten - detta kunde nämligen förekomma - mjölkas någon gång. Det började också bli modernt med manliga mjölkare och tur var detta för de arma kvinnor, som skulle sköta mjölkningen ute i gårdarna.

Beträffande jämförelse mellan värmeanordningar och spisar förr och nu, minns man trefötinar i öppna skorstenar i slutet av 1800-talet. Oppen skorsten finns ännu på enstaka platser. Så började man med kol- och torvspisar, kom så de fina prydliga emaljugnarna. Detta har gått sakta som så mycket annat.

Så ha vi nu nått fram till värmeledning med Roks och sedan olja samt elektriska spisar och de nu så vanliga oljekaminerna. Man hade förr de utmärkta järnkakelugnarna, S:t Görtans strid med draken, m.fl. "märken", som eldades från öppen skorsten. De äro nu mest slopade, dock såg jag 1952 två stycken i bruk - en i Vallarum och en i Sövestad. 1953 är en sådan fortfarande i bruk i Vanstad. Om belysningen kan nämnas att man minns trälyktor med en lampa i och i fabriker någon sorts tranlampor, upphängda på väggarna och med en rykande osande veke, någonting liknande facklor. Omkr. 1905 var finare fotogen-, häng- och stålampor i bruk och som stallyktor kom de runda s.k. Flädermuslyktorna i bruk. Dessa voro förhållandevis bra i jämförelse med föregående. En handlande, Joh. Jönsson i Äsperöd, hängde förståndigt nog en sådan utanför butiksingången. Annars var samhället mörkt, men då möteståg förekom vid stationen gick en stationskarl ut med en stege, klättrade upp och tände två lyktor. El-ljus kom till Äsperöd 1916. Nu finns gatubelysning lite varstans ute i byarna.

Något om vägarna. Färs härad övertog väghållningen 1927. Det blev jämnare lagat och bättre vägar än förut, då var och en lantbrukare hade sitt vägstycke. Inga vägvältar fanns, utan stenen, hård, handslagen, fick rulla omkring långa tider innan de smala hjulringarna hunno med att trycka ned den. Ofta hände det att körsvennen fick gå av vagnen för att se efter, varför hästen haltade, och då satt en sten fastkilad mellan hov och hästsko. Gubbar slog sten om vintern, 35-40 öre hl. Råmaterial har aldrig fattats här i bygden. Kantor Broomé, vår store sångare, läste upp i kyrkan att viss dag skulle vägarna vara lagade, och så kom länsman Sjöström, Åsen pr Tolånga, körande och verkställde synen.

Om tidningar och annan lektyr kan nämnas, att 1898 utkom ett litet trevligt häfte var 14 dag, betitlat "Saga". Man läste om Robinson Crusoe och liknande trevliga berättelser. Allers Familjjournal lästes mycket omkr. 1900 och även förut. Idun hade mina systrar omkr. 1900. Skånska Dagbladet med "Hemmet" om lördagen, Sydsvenskan, Ystads Allehanda och Aurora var de mest lästa här på orten. Ofta var man två och tre om en tidning, vilket kan förekomma även i dag. Ystads Allehanda, som jag själv haft i många år, har ständigt förbättrats och blivit större. Den har sakta och säkert arbetat sig upp till rangen av ortstidning och utgives f.n. i en daglig upplaga av 400 ex. genom postverket i Äsperöd. Veckotidningarna av i dag äro väl hundratals.

Velocipeden genom tiderna. Intresset för en lyxbil och önskan att äga densamma är - vågar jag nästan påstå - mindre 1953 än att år 1898 äga och köra en velociped. Man sprang långa vägar för att se en sådan, man flockades omkring densamma för att närmare studera detta fina fortskaffningsmedel. Frihjulnavet - denna lilla fina uppfinning - kom först senare. Jag fick lov som 10-åring leda mina systrars cykel till reparatören, som bodde 3 km. från vårt hem, och det var ett nöje bara detta.

Något om priserna på sprit, vin, öl och tobak 1898-1900

kostade brännvinet 85 öre litern. 1902 90 öre om 20 liter köptes på ankare eller damejeanne, och då bjöd Kellgren Skåne-Tranås på ett glas vin ~~vin~~. I mindre partier var priset 1.10 per liter. Vin såldes i butikerna dels från fat dels i buteljser. Körsbärsvin 75 öre, madeira, portvin 1.10-1.50 beroende på kvaliteten. Öl såldes i Äsperöd t.o.m. i väntsalen på stationen, dessutom på hotellet, Anders Johansson och Christian Larsson. Priset var 6 öre flaskan till avhämtning och 8 öre till servering. Cigarrer, t.ex. "Eugeniä", stor fyllig cigarr kostade 7 öre st. lådvis. Röktobak "Ystad Ärligt och gott" 25 öre för mindre 40 öre för större paket - prima tobak.

Kreatursmarknaden håller på att försvinna. I slutet av 1800-talet kunde bra kalvkor köpas på marknaderna i Lund, Eslöv, Sjöbo, Skurup, Smedstorp, Tomelilla, Hörby ävensom Äsperöd, Lövestad och Vollsjö. Marknaden hölls i Ystad på Österportstorg. Man ledde milvis till och från markanden, djuren voro mera tränade att gå, men blevo naturligtvis ofta alldeles uttröttade. Till Hörby kommer fortfarande nötkreatur ävensom grisar, till Sjöbo mycket hästar, i synnerhet på stormarknaden i juli. De andra äro slut ~~marknaden~~ beträffande djurtillförslen, men som folk- och nöjesmarknad, cirkus, variete, karusell, tillförsel av alster, varustånd av alla de slag fortsätter Kivik, Sjöbo Hörby - ja nästan ökar i stället.

F. fjärdingsman Carl Qvist, född 1873 - 80 år den 13/1 1953 ~~berättar~~ berättar att han drev åkeri och slakteri i Äsperöd tills 1913, då han flyttade till Vanstad, fortsatte rörelsen och blev fjärdingsman. Han var även ropare på länsman Sjöströms auktioner. De första handlandena han minns var i Vanstad Hultman, N. Nilsson och J. Jönsson. I Äsperöd Chr. Larsson, som förut varit stationskarl, O.T. Svensson och Sven Lundberg.

Umgångesseder. Undantagandes i vissa byar, där man ännu håller på traditionen, har de stora julkalasen nu mestadels försvunnit. Dessa har i stället ersatts av födelsedagsfester vid jämna år från 30 och uppåt. ~~Fester~~ Man överlåter åt hotell och restauranger att ordna dessa fester, då man ej vill ha stök hemma och dessutom saknar plats, enär gästernas antal ej sällan uppgår till hundratalet och däröver.

Uppfinnare, vetenskapsmän, läkare, växtförädlare m.fl. har drivit fram den nya tiden och forskningen fortsätter. Sällan har en sak blivit fulländad med ens. Den har förbättrats ofta av nya förmågor. En utjäkning har skett sedan 19:de århundradets ingång mellan - låt oss säga - "hög och "låg". Hj. Bran-ting med efterföljare har väl härvidlag spelat sin roll. Välståndet har även blivit jämnare fördelat. Man sifter inte numera 6-8 stycken runt ett bord och sörplar i sig ur en och samma skål. Frågan om människorna blivit nöjdare och lyckligare får emellertid av mig stå obesvarad. Den nya tiden har kommit - synes mig - sakteligen, steg för steg, år från år, man kan säga årtionden. Helst vill man inram~~änna~~ fler år inom övergången från gammalt yill nytt. Mycket har hänt

M. 13778: 7.

FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folklivsforskning
vid Lunds universitet

-7-

och förändrats sedan 1900-talets början. Man undrar vad som kommer att ske och vad som hänt, då år 2000 ringes in.
